

bøssólje 1928, Kirkjubø er et stednavn, sólje se kabbeleje s. 178 (2).

LITTERATUR: (1) 689 1,595f; (2) 751 93.

LÆGEMIDLER

OG ANDEN ANVENDELSE

Planten knuses med vin til plaster på hæmorrhoider; afkog drikkes mod skørbug (1648; 1). Vorterod har fordelende og opløsende egenskaber, af roden, som anføres i farmakopeen 1772, kan fremstilles stivelse; de spæde kødfulde blade nydes i mindre mængder som salat (2) eller spinat (3).

Hvor de små yngleknopper i bladhjørnerne, »hvilke meget ligner hvedekorn eller myreæg« (1648; 1), faldt på jorden og blev blottet af regnskyl eller sandflugt, mente man, at korn var faldet ned fra himlen – et varsel om misvækst (4).

LITTERATUR: (1) 697 45; (2) 398 1806,530; (3) 712 53; (4) 519 94; 462 67f.

Kabbeleje, *Caltha palustris*

Forårspilte i moser, grøfter og våde enge; de kraftige, tykke stængler med nyre- eller hjerteformede, takkede blade bærer store gule blomster, bælgkapslerne sidder i en kreds.

Kabbeleje 1546ff (cabalejen, 1622 kabalei) med talrige varianter og forvanskninger, som tildels også gælder engblomme (s. 180): kavaleger, kabeleger, kabbelan, kabbeløg (1624ff), kabelhat (1665), kavling, kavelot osv., til svensk kabba = grov, kort træblok, norsk dialektord kabba = rund træklods; -leje er samme ord som -lege, ental af -leger, se fåreleger under Engelskræs (bd. 3) og kæmper under Vejbred bd. 4; i stednavnet Kabbalaj Slej Fjends herred 1690 (1). *Hestehov* Saxo Grammaticus (latin) o. 1200 måske om denne plante (2), *koblomme* 1648ff, Sønderjylland, Ø og SSjælland, *smørurt* 1648–1806, Jylland, Falster; *kodrøvel* o. 1700, sml. kodriver bd. 3, *kourt* o. 1700–1820, man mente, at blomsterne gav farve til smørret (se nedenfor), planten blomstrer desuden, når og hvor køerne udbindes, jf. *smørblomst* 1833ff vist alm., sml. ranunkel s. 172, *smørrose* Ribegnen, Ø-Jylland, *smørbrøtte* og *kopatter* Sønderjylland, *koblomst* ved Varde, *smørkop* ØJylland, *smørbrik* Vendsyssel, *bøtteblomst* Amager; *soløje* 1769, *majblomme* østl. Sønderjylland, *guldsål* Vendsyssel, *madeblomst* SFyn (made = mose), *vandblomst* Bornholm (3); *kragetær* VJylland efter frugtstandens form (4). – Færøerne: *sólja*, *sóleya* 'soløje' o. 1780ff, *myrusólja*, *myrisoleya*; *brak* måske fordi børn har kastet bælgkapslerne i ild for at høre dem briste med små knald (5). Arten henføres i nogle urtebøger til svalet (s. 211) og kaldes *Chelidonium palustris*.

Kabbeleje. (N).





Man antog, at smørret blev mere gult, når køerne åd kabbelejer. Maleri af N. P. Mols: »Køerne malkes«, 1897–99. Statens Museum for Kunst.

LITTERATUR: (1) 378 6,1914,25; (2) 232 56; (3) 689 1,247–49 og 2,739; 232 56; (4) 754e 105; (5) 751 37,126,164f,176.

»SMØRBLOMST«

Hanekam og kabbeløg · det gør godt til gamle øg (1), kabbelej og hanekom · fylder godt i koens vom (2), når koen ser sit kabbelejblad, · så bliver hun så meget glad (alm. talemåde på Læsø o. 1870; 3).

»Det er nok forundring værd, at denne urt med sine blomster ... kan være så kraftig, at den således kan forandre farven på smørret, at det, som om vinteren ... var så godt som snehvidt, nu får en herlig gul farve«; når køerne kan æde mange kabbelejer og deres blomster, siger bonden, at de går i smørmosen (1648; 4), sml. s. 175. Kabbelejen blomstrer, når smørret atter bliver gult, »hvorfor den folkeligt er tillagt årsagen til smørrets gulhed«, men køerne æder ikke planten (1761; 5); af blomsternes mere og mindre intense gule farve slutter man sig til smørrets (6), og »bedrageriske bønderkoner si-

ges at have fundet på at farve det blege aprilsmør gult dermed« (1761; 5); kogt med alun farver blomsterne ulden gul (7).

Plukker man *kapløg* Valborgs aften 30/4, bliver smørret velsmagende og får en smuk gul farve (8). Efter kælvnngen eller når der malkes første gang efter udbindingen, skal der malkes på en kabbeleje i spandens bund, så får man mere held med smørkærningen og smørret bliver mørkegul (9), sml. s. 175.

LITTERATUR: (1) 488g 1,92; (2) 842b 1840,72; (3) 783b; (4) 697 36; (5) 696 121 jf. 792 2,1792,158; (6) 280 11/5 1941; (7) 398 1837,203; (8) 153 1935, 66; (9) 488g 1,96; 466 174 sml. 466b 45; 941d 62; 161 1906/23:361,1214,2055 m. fl.

LÆGEMIDLER

Henrik Smid 1546ff: vindekott af den blomstrende plante eller knuste frø indtages for gulsot; knuste blomster og blade blandet med voks bruges til salve på »knorter og knuder, som vokser i det sunde kød«; destilleret vand af

blomsterne til omslag på »øjnenes hede bylder«. Simon Paulli 1648,36: apotekerne anvender ikke planten.

Bladene modvirker gulsot og gift, letter nedkomsten, afkog af blomsterne i mælk eller øl fordriver små kopper, eddikedekokt på blomsterne drikkes for pest og kolera (1).

Patient med koldfeber (malaria) skal skærtorsdag stille sig foran en kabbeleje og sige: *koblom, koblom* bold, fri mig for *æ kold* – så får han ikke sygdommen resten af året (Als; 2). – Æder kørerne mange kabbelejer, kan mælken give koldfeber (Mjælland; 3).

Færøerne: friske blade lægges med retsiden (oversiden) på sår, koldbrand, lymfangitis, rosen, hævede lemmer; syge øjne bades med dekokt af ulige antal blade; gravid kvinde må ikke bære bl.a. denne forårsblomst, og pynter børn sig med kabbelejens blomster, får de gulsot (4).

LITTERATUR: (1) 718 1837,83; (2) 944b 202; 161 1906/23:3266; (3) 783b; (4) 752 12,36,62,78 jf. 126, 89,94,111,127f.

KAPERSERSTATNING,

KALENDERREGLER,

DEKORATION

Eddikesyltede blomsterknopper er blevet brugt som erstatning for kapers (1), men de kan give diarré (2).

Når kabbelejerne blomstrer, er det tid at så byg og havre (Sjælland; 3) og der skal malkes morgen, middag og aften (4).

Når bønder, deres tyende og børn »om foråret går ud i marken, sanker de mange sammen af dem, gør kranse deraf og sig forlyster dermed« (1648; 5). Børn binder kranse af blomsterne og hænger dem om hornene på den ko, de synes bedst om, oftest »håndkoen«, hvortil de andre køer bliver koblet før hjemturen; pigerne laver også af løv, kabbelejer o.a. blomsterkranse til stalden og stuerne (Vendsyssel o. 1890; 6), i M og VJylland sker denne udsmykning af trække og hjem pinsedag og midsommerdag (7), sml. blomster bd. 4. Kranse af kabbeleje og engblomme bliver natten til pinsedag anbragt på »majbøgen« (Himmerland; 8).

En form med dobbelte blomster dyrkes »i fornemme haver« (1648; 5).

LITTERATUR: (1) 718 1837,83; 783b; 520 66; 725 23/5 1944; (2) 398 1806,539; (3) 161 1906/23:292, 446; (4) 280 11/5 1941; (5) 697 36; (6) 634 12054, 13620; (7) 328e 166f; 228e 2,532; (8) 228e 2,532; 159 1930,106, 121; 252 40,1951,135.

PROSA OG POESI

Den kan forekomme så talrigt, »at jorden er ligesom overdraget med et gult klæde« (1648; 1). Der er ingen, som ejer en saftigere frodighed, en større pragt og en mere gylden glans ... Kabbelejerne befinder sig kun rigtig godt, når de kan tage fodbad hele dagen ... kabbelejen har flere våde sokker på sin samvittighed end nogen anden blomst *Jens K. Jørgensen* og *K. Hee Andersen* (2).

Kabbelejen drager sin juni-gyldne snor · igennem alle tiders sommertanker. · Kabbelejen er som det danske lands symbol, · så fuld af sol og kraft og sommervæde. · Så længe engen vælder og grønnes under sol, · vil kabbelejens blomst vort øje glæde. · Den træder ud i vandet, som om til bad den går; · den bondepige løfter bly sin kjole; · den ser sit eget billed, forundret stille står · og la'r sig rigtig, rigtig gennemsole *Johan Skjoldborg* (3); så glad som mø med gyldning · står kabbelej på enge *Harald H. Lund* (4). Ved kæret et kuld kabbelejer i knop · folder ud deres kroner så gule og blanke *Thora Lange* (5), en håndfuld dukater af klareste sol · i engenes skål. · De lyste som rav og de blinkede som guld – blev smør-kabbelejer så dryssende fuld, · så knapt nok en sål kunne træde! *Salomon J. Frifelt* (6). I grøftens våde dyb · som smeltet guld de gløded; · blandt mudderpøllens kryb · de skønhedspragten øded *Johs. Boolsen* (7). Som små krystaller perler · i kabbelejers gyldne fang · de vædeblanke dråber *Viggo Stuckenberg* (8).

LITTERATUR: (1) 697 36; (2) 462 31,33; (3) 833c 9f; (4) 561h 30; (5) 523 14; (6) 268b 8; (7) 88b 15; (8) 868d 114.

Engblomme, *Trollius europaeus*

bliver indtil en halv meter høj, har hånddelte, fligede blade og store gule, kuglerunde (roslignende) blomster; hyppig på enge og i moser, navnlig i Jylland, mangler på Lolland, Falster og Bornholm.

Engblomme 1688ff, de runde blomster er måske sammenlignet med æggeblommer; *engrose* 1648–1898, *engbold* 1775–1835, *smørblomme* 1775, Mjælland, *bolledrager* 1793,1804 (konstrueret navn), *koblomme* 1836, Jylland, NSjælland, *æggedørrel* (= -blomme), *kukling* og *Guds engilje* Sønderjylland, *kopatte* Åbenråegnen, *koleger* VJylland; *komule* ved Silkeborg;